

יג ע"ב

[א] רש"י ד"ה ובלבד כו' בחטף בלא - תו"מ.

אור אליהו

הכנסת²⁰, אמנם גם זאת באופן שהציבור [א] בגמ': "תניא סומכוס אומר, כל המאריך מתפללים שם²¹."

רבינו, אלא הכי פירושו בבית הכנסת עם הציבור, אבל בלא ציבור לא שאני לן בין בית הכנסת לבית אחר". וכן כתב הב"י בדעת הטור: "ומשמע מדבריו שאם אינו מתפלל עם הציבור לא שאני לן בין מתפלל בבית הכנסת למתפלל בבית אחר".

כתב השו"ע (ז, ט): "ישתדל אדם להתפלל בבית הכנסת עם הציבור". ומבואר מזה שיש מעלה להתפלל בבית הכנסת ועם הציבור דוקא. וכתב רבינו בביאורו: "ישתדל כו' - טור לא יתפלל אלא בבית הכנסת עם הציבור, דאמר רבי יוחנן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, פירוש עם הציבור. והוא כגירסת הרי"ף והרא"ש שם ח' א', דאמר רבי יוחנן אין תפלתו כו' שנא' ואני תפילתי כו' אימת עת רצון כו'".

והנה באותו סעיף כתב עוד השו"ע: "וכן אם נאנס ולא התפלל בשעה שהתפללו הציבור והוא מתפלל ביחיד, אעפ"כ יתפלל בבית הכנסת". ומבואר מזה שיש מעלה להתפלל בבית הכנסת גם כשלא מתפלל בציבור. ועל זה כתב רבינו בביאורו: "כן אם נאנס כו' - שם ר' א' תניא אבא בנימין כו'". והיינו ששם נזכר מעלת התפילה בבית הכנסת מצד קדושת המקום ולא הוזכר ענין התפילה בציבור: "תניא אבא בנימין אומר אין תפלה של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר לשמוע אל הרנה ואל התפלה, במקום רנה שם תהא תפלה" (אבל בגמ' בסוגיא, לגירסת הרי"ף והרא"ש, נזכר מעלת בית הכנסת יחד עם מעלת התפילה בציבור כנ"ל), והיינו כדעת רבינו יונה שהביא הב"י (אחר שביאר את דעת הטור כנ"ל): "אבל ה"ר יונה (ד ע"א ד"ה אימתי) כתב בשם הגאונים, שאפילו כשאין הציבור מתפלל יש לו לאדם להתפלל בבית הכנסת, מפני שהוא קבוע ומיוחד לתפילת ציבור".

20. ולפי גירסא זו מה ששאל רב נחמן את רב יצחק "מאי כולי האי" הוא על מה שאמר לו בתחילה "מאי טעמא לא אתי מר לבי כנישתא לצלויי". אמנם לכאורה לפי גירסא זו אין מקור שיש מעלה להתפלל בזמן שהציבור מתפללים גם כאשר מתפלל ביחיד. וכתב בברכת אליהו (ע הערה 5) שאפשר לומר שכיון שמעלת בית הכנסת נובעת ממה שהציבור מתפללים בו, אם כן יש חשיבות גם לזמן שהציבור מתפלל בו (וכתב שכע"ז כתב בפרישה סק"ד ע"ש). עוד כתב שיתכן לומר שהרי"ף לא גרס כלל את המעשה הזה של רב נחמן ורב יצחק (שבאמת לא הביאו). וכן משמע מרבינו יונה (ד ע"א) שהביא את הדין, שמי שלא יכול לבוא לבית הכנסת יתפלל בשעה שהציבור מתפללים, בשם הגאונים, ואם היה גורס את המעשה הנ"ל היה להביא כן מגמ' מפורשת.

21. שהרי גם לגירסא זו מסיימת הגמ': "אימתי עת רצון, בשעה שהציבור מתפלל". כתב הטור (ז): "לא יתפלל אדם אלא בבית הכנסת עם הציבור, דאמר רבי יוחנן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, פירוש, עם הציבור". והנה על מה שהוסיף הטור "פירוש עם הציבור" כתב הב"ח: "נראה דלפי דרבינו היה גורס בדר' יוחנן אין תפלתו של אדם נשמעת אלא בבית הכנסת, שנאמר ואני תפילתי וכו' וכך היא גירסת הרי"ף (ד ע"א) והרא"ש (א, ז), ואיכא לפרש דאפילו אינו מתפלל עם הציבור יתפלל בבית הכנסת, דכיון שהוא מיוחד לתפילת ציבור ובשעה שהציבור מתפלל בבית הכנסת התפילה נשמעת, כדילפינן מואני תפילתי וכו' לפיכך אין תפלתו של אדם נשמעת כשאינו מתפלל עם הציבור אלא בבית הכנסת, וכן כתב ה"ר יונה על שם הגאונים ומביאו ב"י, והא ליתא לדעת

יד ע"ב

[א] רש"י ד"ה ומתני פרקין כו' דהיינו עשיה. נמחק עשיה - קריאה.

אור אליהו

ברש"י הייתה מחזקה, וצריך לומר: "שלא יקראנה בחטף פתח".

[א] בגמ': "רב משי ידיה, וקרא קריאת שמע, ואנח תפילין וצלי. והיכי עבד הכי, והתניא, החופר כוך למת בקבר פטור מקריאת שמע, ומן התפלה, ומן התפילין, ומכל מצות האמורות בתורה, הגיע זמן קריאת שמע עולה ונוטל ידיו ומניח תפילין וקורא קריאת שמע ומתפלל כו' מכל מקום קשיא לרב. רב כרבי יהושע בן קרחה סבירא ליה, דאמר עול מלכות שמים תחלה ואחר כך עול מצות. אימר דאמר רבי יהושע בן קרחה להקדים קריאה לקריאה, קריאה לעשיה מי שמעת ליה. ותו מי סבר ליה כרבי יהושע בן קרחה, והאמר רב חייא בר אשי, זמנין סגיאיין הוה קאימנא קמיה דרב ומקדים ומשי ידיה,

אחא בר יעקב, ובדלי"ת. אמר רב אשי, ובלבד שלא יחטוף בחי"ת". וכתב רש"י ד"ה ובלבד: "ובלבד שלא יחטוף בחי"ת - בשביל אריכות הדלי"ת לא ימהר בקריאתה, שלא יקראנה בחטף בלא פתח, ואין זה כלום". כך היא הגירסא ברש"י שלפנינו²². הנה מה שכתב רש"י "בחטף בלא פתח" לכאורה אינו מובן: א. "שידוע שהשו"א שהוא החטף אינו תנועה, ואין בו כח להניע אות שאחריו, כי הוא רק גבול תנועה, אם כן איך יעלה על הדעת לקרותה בחטף ולהאריך בדלי"ת, והלא אין שום נקודה בדלי"ת, שהרי היא מונעת על ידי החי"ת, ואם ינקד החי"ת בשו"א לא יוכל לבטא הדלי"ת לגמרי"²³. ב. הרי בתיבת "אחד" החי"ת מנוקדת בקמץ ולא בפתח²⁴. לכן בש"ס של רבינו תיבה זו של "בלא"

דמאן דכר שמיה דפתח הכא הלא מלת אחד החי"ת בקמץ". וכתב ליישב הגירסא שלפנינו ברש"י: "אולם ידוע שבכמה מקומות קורא רש"י לקמץ פתח, ומהם לקמן בברכות דף מז ע"א בד"ה חטופה, ובפירושו לתורה פרשת ויצא (כט, כז) ופרשת משפטים (כב, יט) ועוד. ואם כן דברי רש"י כפשוטן, וכן ביאר הפרישה בטור א"ח סימן סא סק"ז ע"ש". וכן כתב בספר ברכת אברהם (רבי אברהם כלפון). ובספר דרך חיים כתב לבאר דברי רש"י: "דע שהוא קרא פה חטף מה שאנו קורים פתח, וזה לפי שצריך לחטוף ולמהר בקריאתו. ומה שכתב 'בלא פתח' רוצה לומר בלא קמץ. ואל תתמה כי כן תמצא בדברי ראב"ע, שהוא קורא לאות קמוצה פתוחה. ראה בפירושו לתורה בפסוק ה' ימלוך לעולם ועד. נמצא שכונת רש"י להזהיר שלא יקרא החית בפתח אבל יקראנה בקמץ, ולכן כתב לא ימהר בקריאת החית" כו' ע"ש.

22. וכן כתבו רבינו יהונתן (ז ע"א), מרדכי (ברכות פרק ג רמז רח), אור זרוע (א ק"ש לד),
23. לשון המור וקציעה (סא). וכתב לתרץ קושיא זו: "אולי ר"ל שלא יעשה כאותן המדגישים הדלי"ת יותר מדאי, שעל ידי זה הם מוסיפין תנועה תחת הדלי"ת, ומזה יבוא קלקול נוסף, שיחטוף בחי"ת, שיקראנה גם בחטף, עם שאינו נמצא בה באמת. ומכל מקום לא ידענא מאי בלי פתח דקאמר, פתח מאי בעי הכא". ובמעדני מלך (אות י) כתב שמה שכתב רש"י "חטף" הכוונה ל"שווא" ו"פתח" הכוונה ל"קמץ". וכן כתב רש"י בספר הפרדס (עמ' שכח מהדורת בודפשט תרפד): "פן יקראנה בחטף בלא פתח כלומר, בשב"א עומדת וידביקנה אל האל"ף, שלא נכון לעשות כן, דאין במשמעו כלום".
24. כך פירש את כוונת רבינו בספר ארים ניסי (מבוא עמ' 61): "הגר"א מחק תיבת 'בלא', וטעמו,

אור אליהו

לעסוק בתורה, דהיינו קריאה דמצוה, מקמי מלכות שמים²⁶. ולפי גירסא זו כוונת הגמ' להקשות קושיא נוספת על מה שתירצה הגמ' שרב סובר כרבי יהושע בן קרחה, שמלבד הקושיא הראשונה, שלא מצאנו שלרבי יהושע בן קרחה צריך להקדים קריאה של עול מלכות שמים גם לעשיה של מצוות, אלא רק קריאה של עול מלכות שמים לקריאה של עול מצוות²⁷, הרי שגם בהקדמת קריאה של עול מלכות שמים לקריאה של עול מצוות, לא סבר רב כרבי יהושע בן קרחה²⁸, שהרי העיד רב חייא בר אשי שרב הקדים לשנות לתלמידיו, שהיא קריאה של מצוות, ורק אחר כך קרא קריאת שמע, שהיא קריאה של עול מלכות שמים²⁹.

ונראה שהטעם להגהתו היא, שעל הגירסא שלפנינו ברש"י קשה: א. מדוע מחשיב רש"י את לימוד התורה, שהיה רב שונה לתלמידיו,

ומברך, ומתני לן פרקין, ומנח תפילין והדר קרי קריאת שמע" כו'. וכתב רש"י ד"ה ומתני פרקין: "ומתני פרקין - אלמא מקדים הוא לעסוק בתורה, דהיינו עשייה דמצוה, מקמי מלכות שמים". כך היא הגירסא ברש"י שלפנינו. ולפי גירסא זו כוונת הגמ' להקשות, שאפילו אם נאמר שלרבי יהושע בן קרחה צריך להקדים לא רק קריאה לקריאה, אלא גם קריאה לעשיה, עדיין אי אפשר לומר שרב סובר כמוהו, שכן העיד רב חייא בר אשי, שרב היה מלמד תורה לפני שקרא קריאת שמע, ומבואר מזה שרב הקדים עשיה של מצוות, דהיינו לימוד תורה, לקריאה של עול מלכות שמים²⁵.

אמנם בש"ס של רבינו נמחק ברש"י תיבת "עשיה", ובגליון הש"ס כתב רבינו תיבת "קריאה", כלומר שלדעת רבינו צריך לגרוס ברש"י: "ומתני פרקין - אלמא מקדים הוא

כלל דרבי יהושע בן קרחה, ולכן קאמר מי סבר כו' ולא קאמר ותו והאמר כו'". וכן הוא באמרי נועם. וכן כתב הב"ח בדרך אפשר: "ואם נפרש דלימוד לא מקרי עשיה פירושו כך: ותו מי סבר לה כרבי יהושע בן קרחה והאמר כו', אלמא דאף בקריאה לא סבר כרבי יהושע בן קרחה, מדלמד קודם ק"ש, והלימוד הוא קריאה דמצוה". אלא שהוקשה לו מלשון רש"י: "אבל לפי פירוש רש"י משמע דלימוד מקרי עשיה", אמנם לפי גירסת רבינו ברש"י לא קשה מידי ודו"ק.

29. ועל זה תירצה הגמ' שאולי הטעם שהקדים רב לשנות לתלמידיו הוא מפני שלא הגיע עדיין זמן קריאת שמע. ועל זה מוסיפה הגמ' שמכל מקום נשארה הקושיא הראשונה, שלא מצאנו שלרבי יהושע בן קרחה צריך להקדים גם קריאה של עול מלכות שמים לעשיה של מצוות. ומסקנת הגמ' שאין צורך להעמיד את רב כרבי יהושע בן קרחה, ומה שהקדים רב פעם אחת קריאת שמע

25. כך ביאר השיטה מקובצת: "כלומר, אפילו תמצא לומר דר' יהושע אפילו להקדים קריאה לעשיה קאמר, מי סבירא ליה כוותיה, שיקדים קבלת עול מלכות שמים לעשיית המצות. והאמר רב חייא בר אשי זמנין וכו' ומתני לן פרקין והדר קרי קריאת שמע. פירוש והלימוד שמלמד תורה לתלמידיו הוא קיום המצות, שיש שם דקדוק המצות וריבוי התורה".

26. וכן הגיה רבינו בביאורו לשו"ע (פט, כב): "וט"ס ברש"י שם בד"ה ומתני, שכתב דהיינו עשייה, וצריך לומר קריאה".

27. ואם כן קשה מדוע קרא רב קריאת שמע לפני הנחת תפילין, שבזה הקדים קריאה של עול מלכות שמים לעשיה של מצוות.

28. וכן פירש רבינו בביאורו לשו"ע (שס): "והא דלא פריך גמ' מתפילין משום דבראשונה פריך אימור דאמר רבי יהושע בן קרחה כו' ופריך ותו מי כו' ר"ל, דאף בקריאה לקריאה דלא סבירא ליה

טו ע"ב

[א] תוס' ד"ה בין כו' וכן צריך כו' - ירושלמי.

אור אליהו

לעשיה³¹. לכן על כרחך שהקושיא היא ממה שמצאנו שרב לימד קודם ק"ש, היינו שהקדים קריאה של מצוה לקריאה של עול מלכות שמים, ומזה אכן מוכח שלא סובר כלל כרבי יהושע בן קרחה, שכן אפילו בהקדמת קריאה לקריאה³² לא סובר כמוהו³³.

[א] כתבו התוס' ד"ה בין: "וכן צריך להתיז זי"ן של תזכור, שלא ישמע שי"ן למען שיהיה לנו שכר מצות, ואין לנו לעשות על מנת לקבל פרס". וציין רבינו שמקור דברי תוס' אלו הוא מהירושלמי³⁴ (ב, ד): "ר' לוי

כעשיה ולא כקריאה³⁰. ב. אם קושיית הגמ' היא ממה שמצאנו שרב לימד תורה לפני קריאת שמע, ובזה הקדים עשיה של מצווה לקריאה של עול מלכות שמים, אם כן לא מובן כיצד מוכח מזה שרב לא סובר כרבי יהושע בן קרחה, שכן רבי יהושע בן קרחה דיבר רק על הקדמת קריאה לקריאה. ואם כן הגמ' לא הייתה צריכה להקשות "ותו מי סבר ליה כרבי יהושע בן קרחה", אלא "ותו האמר רב חייא בר אשי" כו', שאז הקושיא ממה שמצאנו שהקדים רב עשיה לקריאה היפך ממה שמצאנו פעם אחרת שהקדים רב קריאה

³³. כל זה מבואר על פי ביאור רבינו לשו"ע (שם) ועל פי ספר בכורי רש (ברכות סימן ב). ובספר דברי דוד הוסיף עוד להקשות (לפי גירסת רש"י שלפנינו) שאם נאמר שקושיית הגמ' היא ממה שהקדים את הלימוד שהוא עשיה של מצוה לקריאת שמע, איך אמרה הגמ' "וכי תימא בלא מטא זמן קריאת שמע", הרי אפשר להקשות את אותה הקושיא ממה שהניח תפילין קודם קריאת שמע, שהוא גם כן הקדמת עשיה של מצוה לקריאת שמע, ושם הרי אי אפשר לומר "וכי תימא בלא מטא זמן קריאת שמע", שכן אם לא הגיע זמן קריאת שמע גם זמן תפילין לא הגיע. ועל כן כתב בדברי דוד: "לכך נראה נכון כמו שראיתי בהגהות הגר"א שמגיה ברש"י קריאה במקום עשיה, ואם כן כוונת הגמ' להקשות דאפילו בקריאה גופיה נמי הא לא סבר כר' יהושע בן קרחה דמתני פרקין היינו קריאה, ובזה ניתא טובא לישנא דיתו מי סבר כר' יהושע בן קרחה".

³⁴. אמנם שאר הדברים שהביאו תוס' אין מקורן מהירושלמי אלא מהר"ף: ("דב אלפס מוסיף כגון וחרה אף, דאם לא יתן ריות אז נראה כמו וחרף, וכן מוסיף וראיתם

לתפילין, הוא משום שהשליח שהיה צריך להביא לו את התפילין התעכב ורב חשש שיעבור זמן קריאת שמע (ע"פ רש"י).

³⁰. והעיר בהערות הגר"ש אלישיב זצ"ל, שמצאנו בירושלמי (שבת א, ב) שלימוד תורה נחשב כקריאה: "ולית ליה לרבי שמעון בן יוחי הלמד לעשות לא הלמד שלא לעשות נוח לו אילו לא נברא. אמר רבי יוחנן, הלומד שלא לעשות נוח לו אילו נהפכה שוליותו על פניו ולא יצא לעולם. טעמיה דר' שמעון בן יוחי זה שינון וזה שינון ואין מבטלין שינון מפני שינון". ועיין הערה 25 מה שהבאנו מהשיטה מקובצת.

³¹. ולפי זה מיושב מדוע לא הקשתה הגמ' ממה שרב הניח תפילין קודם ק"ש, שזה ממש היפך ממה שמצאנו שפעם אחת קרא רב קריאת שמע ואחר כך הניח תפילין (ע"פ ביאור רבינו לשו"ע עיין הערה 28) ודו"ק. ועיין מהרש"א והגהות הב"ח (אות ב) ואמרי נועם.

³². שבזה מצאנו במפורש, שלרבי יהושע בן קרחה יש להקדים קריאה של עול מלכות שמים לקריאה של מצוה.

טז ע"א

[א] גמ' ואין מברכין לפנייה - וכ"ה גירסת תוס', אבל גירסת רי"ף והגאונים ומברכין לפנייה, וכ"ה בתוספתא.

אור אליהו

זו, שפועלים שעושים בשכרם אינם מברכים לפניי אכילתם. **וכן היא גירסת תוס'**³⁶ (יומא עט ע"א ד"ה ולא), שהביאו ברייתא זו לראיה שברכה שלפני האכילה היא מדרבנן, ממה שפטרו את הפועלים מברכה זו: "וכן בפרק היה קורא תניא הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית, אוכלין פתן ואין מברכין לפנייהם, אבל מברכין לאחריהן שתי ברכות". וכן כתבו תוס' בעוד מקומות (סוכה כו ע"ב ד"ה ולא, חולין קז ע"א ד"ה ולא)³⁷. **אבל גירסת רי"ף** (ט ע"ב) **והגאונים**³⁸: "ואוכלין פתן ומברכין לפנייה ולאחריה שתי ברכות"³⁹.

אין מברכין לפנייה.

37. כל הציונים הללו לתוס' הם על פי הערת המו"ל של הגהות רבינו בש"ס ווילנא, וכן ציין הגרעק"א בגליון הש"ס לתוס' אלו. 38. וכן ציינו לגירסת הגאונים הרשב"א והמאירי. 39. וכן גרסו: אגודה (ברכות ב, מו), פסקי רי"ד, אשכול (הלכות ק"ש ח ע"א), שבולי הלקט (סדר ברכות קנו) וספר הזכרון. וכן פסק הטור (קצא). וכן נקט המאירי להלכה והוסיף סברא: "וכן יש מי שאומר שאין מברכין המוציא הואיל ואינו אלא מדברי סופרים, ואין זה כלום, שהרי אין כאן בטול ואף בקצת".

כתב השו"ע (קצא, א): "פועלים העושים מלאכה אצל בעל הבית, מקצרים בברכת המזון, כדי שלא לבטל מלאכת בעל הבית". ומשמע שרק בברכת המזון, שהיא ברכה **שאחריה**, היו מקצרים. אבל בברכה **שלפניה** מברכים כרגיל, שכן לא הזכיר השו"ע מזה כלום, ומשמע שאין בה שינוי אצל הפועלים. וכן מבואר מדברי רבינו בביאורו לשו"ע: "מקצרים כו' - אבל בברכת המוציא לא

ר' אבדימא דחיפה בשם ר' לוי בר סיס, צריך להתיז למען תזכרו"³⁵.

[א] כגמ': "והתניא, הפועלים שהיו עושים מלאכה אצל בעל הבית, קורין קריאת שמע, ומתפללין, ואוכלין פתן, ואין מברכים לפנייה, אבל מברכין לאחריה שנים. כיצד, ברכה ראשונה כתקונה, שניה פותח בברכת הארץ וכוללין בונה ירושלים בברכת הארץ. כמה דברים אמורים בעושיין בשכרן, אבל עושין בסעודתן, או שהיה בעל הבית מיסב עמהן, מברכין כתיקונה". כך היא הגירסא שלפנינו בגמ'. ומבואר מהברייתא לפי גירסא

אותו וזכרתם את ועשייתם את, שצריך ליתן ריוח בין מ"ם שבסוף תיבה לאל"ף שבתחלת תיבה שאחריה". והעיר בגליון הגרי"פ שכל זה לא נמצא ברי"ף שלפנינו אלא הם מובאים ברא"ש ובטור, והב"י כתב שכן נמצא בספר היראה לרבינו יונה. ואולי זה כוונת רבינו להדגיש שמכל הדברים שהביאו תוס' מהרי"ף, רק האחרון הוא מהירושלמי.

35. ואכן הרי"ף הביא כן בשם הירושלמי, וכן הב"י (סא) ציין לירושלמי. ולכאורה צ"ע מדוע לא כתבו תוס' שהוא מהירושלמי. ואולי משום שהם הביאו זאת בשם הרי"ף, והרי"ף כבר ציין שהוא מהירושלמי.

36. וכן גרסו רש"י (ד"ה ואין), פסקי ריא"ז (ברכות ב, ב), לחם משנה (קריאת שמע ב, ד) וחסדי דוד (ברכות ב, ח). וכן משמע ברוקח (ברכות ש). וכן היא הגירסא ברא"ש (טז) [אמנם ברא"ש (ב, יד) גרס כרי"ף, ועיין מעדני מלך (שם אות פ), ועיין הערה 39 שרבינו בביאורו לשו"ע נקט שהרא"ש גורס כרי"ף]. וכן פסק הרמב"ם (ברכות ב, ב): "הפועלים שהיו עושין מלאכה אצל בעל הבית ואכלו פתן,